

**RUKOPISNA KNJIGA FRIDERIK RUKAVINA: ISTAKNUTI HRVATSKI
DIRIGENT HUBERTA PETTANA¹**

SANJA MAJER-BOBETKO

*Odsjek za povijest hrvatske glazbe HAZU
Opatička 18
10000 ZAGREB*

UDK/UDC: 78.072:78.071.2 Pettan, Rukavina

Kratko priopćenje/
Short Paper
Primljeno/Received: 3. 2. 2013.
Prihvaćeno/Accepted: 8. 6. 2013.*Nacrtak*

Premda je teško pisati monografiju o reproduktivnom umjetniku, poglavito kad nema sačuvanih snimaka, kako je slučaj s hrvatskim dirigentom Friderikom Rukavinom (1878-1940), prihvatio se toga Hubert Pettan. Svojom rukopisnom knjigom *Friderik Rukavina: Istaknuti hrvatski dirigent*, dovršenom 1983, Pettan je želio reafirmirati potpuno zaboravljenog dirigenta, ali i redatelja, ravnatelja ljubljanske i zagrebačke opere, skladatelja i glazbenog pisca. Više od 400 stranica ove dokumentarističke monografije predstavlja bogato vrelo podataka ne samo za upoznavanje Friderika Rukavine i njegova djelovanja tijekom izrazito turbulentnog doba, nego i glazbenog života relevantnih razdoblja u

Ljubljani i Zagrebu, dakle institucija, kritike, opernog i koncertnog repertoara, načina financiranja, međuljudskih odnosa, sukoba, političkih utjecaja itd. Stoga bi je vrijedilo objaviti unatoč većim uredničkim zahvatima koje bi valjalo učiniti.

Ključne riječi: Friderik Rukavina, Hubert Pettan, dirigent, redatelj, ravnatelj opere, skladatelj, glazbeni pisac, zagrebačka opera, ljubljanska opera, 20. st.

Key words: Friderik Rukavina, Hubert Pettan, conductor, opera director, composer, music writer, Zagreb Opera House, Ljubljana Opera House, 20th century

Teško je pisati monografiju o reproduktivnom umjetniku, poglavito kad nema ni jedne sačuvane snimke, kako je to, kao u mnogim slučajevima, i u slučaju Friderika Rukavine (Pula, 23. 10. 1878 — Zagreb, Novi Marof, 26. 10. 1940),²

¹ Jedan primjerak se čuva u Odsjeku za povijest glazbe Zavoda za povijest hrvatske književnosti kazališta i glazbe HAZU.

² Sam je Pettan u rukopisu knjige (str. 9) upozorio na netočno navođenje njegove godine rođenja u *Muzičkoj enciklopediji* iz 1963. (Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, sv. 2, str. 514). Tamo se navodi 1883. godina. Ovdje upozoravam da se u *Muzičkoj enciklopediji* iz 1977. ponavlja isti podatak, a kao

dirigenta koji je 1916. ravnao u Zagrebu glasovitim Simfonijskim koncertom mladih hrvatskih skladatelja.³ Prihvatio se toga Hubert Pettan, i to s očitom namjerom da reafirmira jednog potpuno zaboravljenog hrvatskog dirigenta, kojega je on u svojim mladim godinama mogao vidjeti na dirigentskom podiju, a jednom prilikom ga je i upoznao.⁴ Ali, iz Pettanova rada razvidne su i ostale nezanemarive Rukavinine djelatnosti. No, idemo redom.

Knjiga koju predstavljamo ima 406 numeriranih strojopisnih stranica teksta. Nedostaju tri: 97, 309. i 310, a jedna je naknadno ubačena i numerirana kao 193a. U sadržajnom pogledu nedostatak str. 309 i 310 se ne osjeća jer nedostaju na mjestu gdje počinju prilozi, pa je moguće da je sam Pettan tako želio odijeliti taj dio knjige. Kako je riječ o fotokopiji sačuvane kopije (originalni otisak je nažalost izgubljen), mjestimice je tekst slabo čitljiv. Rukopis je dovršen 1983. Knjiga o Rukavini je, prema svemu sudeći, Pettanov posljednji veliki rad, kojim se bavio preko dva desetljeća. Nastao je na temelju dokumentacije sačuvane u današnjem Odsjeku za povijest hrvatskog kazališta HAZU i u Slovenskom gledališkom in filmskom muzeju, te u prvom redu na temelju Rukavinine ostavštine, koju su Pettanu dale na uvid Rukavinine sestre Amina i Božica, udata Vajda. Budući da je Amina umrla 1958, a Božica 1956, Pettan je građu mogao prikupiti samo prije tih godina, a svrstao ju je u pet skupina: 1. Skladbe, 2. Rasporedi, 3. Isprave, pisma, 4. Kritike, novinski izresci i 5. Razno. Svaka od tih skupina podijeljena je na podskupine. Tako se primjerice navodi da se fotografije nalaze u skupini 5, podskupina IV.

Sama knjiga je nakon uvodnog poglavlja podijeljena na dva glavna dijela, za kojima slijede: Dodatak, Završetak, Prilozi i Kazalo imena.

U Uvodu Pettan upozorava na oskudnost muzikološke i teatrološke biografske literature u Hrvatskoj. Doslovno piše: »Naša literatura o glazbenim reproduktivnim pa i kazališnim umjetnicima veoma je oskudna biografskim djelima, iako pruža«, kako Pettan kaže, »obilje gradiva i mogućnosti«, te nastavlja: »Osim nekih posebnih otisaka dra Antuna Gogle (s obiljem podataka), Grkovićeve knjige o Milki Trnini i knjige dr Đure Kuntarića o Vilmi Nožinić gotovo ništa.« (str. 6-7) Posebno ističe da bi mu bilo drago kad bi njegov rad o Rukavini potaknuo »i druge, mlađe, da prionu tom zahvalnom zadatku, kako bi — barem nakon nekog vremena — imali zbirku djela o našim zaslužnim reproduktivnim (i kazališnim, ne samo glazbenim) umjetnicima.« (str. 7) Valja istaknuti da se broj biografija o

mjesto rođenja se navodi Sv. Juraj kraj Senja (Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, sv. 3, str. 244), što se prenosi i u *Leksikon jugoslavenske muzike* iz 1984. (Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, sv. 2, str. 266). Pettan je podatak o Rukavininu rođenju dobio u obliku prijepisa krsnog lista od 7. 5. 1981. (str. 9)

³ Kako je poznato, tom se koncertu u hrvatskoj glazbenoj historiografiji pridaje značenje povijesnoga koncerta u razvoju novije hrvatske glazbe i afirmaciji tada mlade i nove generacije skladatelja. To su bili: Krešimir Baranović, Božidar Širola, Franjo Dugan, Svetislav Stančić, Dora Pejačević i Antun Dobronić.

⁴ Spominje da mu je Rukavina poslao i pismo 18. 9. 1940. te da ga on u potpunosti ovdje objavljuje (str. 205). Međutim, pismo nije priložio rukopisu.

reproduktivnim umjetnicima ipak u međuvremenu povećao, tako da danas možemo čitati knjige o Ruži Pospiš-Baldani Jagode Martinčević,⁵ o Jurici Muraiju i Vladimiru Ruždjaku Erike Krpan,⁶ o Zvezdani Bašić i Rudolfu Klepaču Bosiljke Perić-Kempfer,⁷ o Josipu Gostiću Marije Barbieri i Marjane Mrak,⁸ o Blaženki Cigić Milić Davora Schopfa,⁹ o Lovri Matačiću i Milki Trnini u posebnim zbornicima urednicâ Eve Sedak¹⁰ odnosno Zdenke Weber,¹¹ tu su i autobiografske knjige memoarskog tipa Božene Ruk-Fočić¹² i Igora Gjadrova,¹³ a napokon i doktorska disertacija Alme Zubović o Ivi Mačeku.¹⁴ Osebujući prinos hrvatskoj glazbenoj biografiji je knjiga o proslavljenoj pijanistici Meliti Lorković iz pera njenog sina violinista Radovana Lorkovića.¹⁵

Prvi dio Pettanovog rukopisa je podijeljen na tri poglavlja. U prvome (str. 8-66) se govori o obitelji, studiju, početku dirigentske djelatnosti u Poljskoj i Italiji, o Rukavininu prvom djelovanju u Zagrebu (1914-1917) kao dirigentu u operi, te o koncertnoj djelatnosti, poglavito o tzv. Odeon koncertima, u drugome (str. 67-184) o Rukavini kao ravnatelju opere u Ljubljani (1918-25), vršitelju dužnosti upravitelja Narodnoga kazališta u Osijeku (1925) i ravnatelju opere u Zagrebu (1926-29), a u trećem poglavlju (str. 185-236) o njegovu djelovanju u Pragu (1929-37), gostovanju u Bratislavi (1939), te o trećem i posljednjem dolasku i djelovanju u Zagrebu (1938-40). Štoviše, autor gdjekad uspoređuje onodobni repertoar zagrebačke opere s njemu suvremenim repertoarom, primjerice u sezonama 1926/27. i 1927/28. s onim iz 1980/81. i 1981/82: »Opera (ne računajući operete i balete) imala je 1926/27. na rasporedu 37 djela, a 1927/28. 30 djela, od toga 4 premijere. Sada, 55 godina kasnije, 1980/81. 14 djela, od toga 3 obnovljene izvedbe, a 1981/82. 12 djela, od toga obnovljena 4 djela (u 3 večeri obzirom na Cavalleriu rusticanu i Pagliacci).« (str. 133)

Drugi dio knjige je podijeljen na šest poglavlja. To su: I. Rukavina — dirigent (str. 237-252), II. Rukavina — redatelj (str. 253-255), III. Rukavina — ravnatelj (str.

⁵ Jagoda MARTINČEVIĆ: *Ruža Pospiš Baldani: hrvatska primadona*, Festival Varaždinske barokne večeri — Matica hrvatska, Ogranak, Varaždin 2009.

⁶ Erika KRPAŃ: *Murai*, Varaždinske barokne večeri, Varaždin 2000; IDEM: *Vladimir Ruždjak: Tragom glazbe*, Hrvatsko društvo skladatelja — Cantus d.o.o., Zagreb 2009.

⁷ Bosiljka PERIĆ-KEMPF: *Zvezdana Bašić*, Jakša Zlatar, Zagreb 2004; IDEM: *Rudolf Klepač*, Jesenski i Turk, Zagreb 2013.

⁸ Marija BARBIERI, Marjana MRAK: *Josip Gostić*, Kulturno društvo Jože Gostić, Homec 2000.

⁹ Davor SCHOPF: *Primadona Blaženka Cigić Milić — život kao bajka*, Društvo za promicanje glazbe, plesa i glazbenoscenske umjetnosti HILARION, Zagreb 2013.

¹⁰ Eva SEDAK (ur.): *Matačić*, Fond Lovro & Lilly Matačić — AGM, Zagreb 1996.

¹¹ Zdenka WEBER (ur.): *Milka Trnina: 150 godina*, Općina Križ, Križ 2013.

¹² Božena RUK-FOČIĆ: *Moj život s operom*, Nakladni zavod Znanje, Zagreb 1994.

¹³ Igor GJADROV: *80 godina glazbenih i izvanglazbenih događanja: Prilozi za (auto)biografiju*, Jakša Zlatar, Zagreb 2013.

¹⁴ Alma ZUBOVIĆ: *Glazbenički i skladateljski profil Ive Mačeka (1914.-2002.)*, doktorska disertacija, Muzička akademija Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2012.

¹⁵ Radovan LORKOVIĆ: *Melita Lorković (1907-1987): Pozajčići/Lorkovići/Melita i ja*, Vlastita naklada — Jakša Zlatar, Zagreb 2012.

256-270), IV. Rukavina — skladatelj (str. 271-294), u kojemu je Pettan Rukavinin nevelik skladateljski opus podvrgnuo harmonijsko-formalnoj analizi, sastavio tematski popis djela, te priložio vjerojatno kopiju autografa popijevke *Kiša* na Domjanićeve stihove, V. Rukavina — pisac (str. 295-296), VI. Rukavina — čovjek (str. 297-303).

Na kraju knjige se nalaze Dodatak (str. 304-306), gdje opisuje Rukavininu ostavštinu, i Završetak (str. 307), u kojemu donosi svoju zaključnu ocjenu o Rukavini i koja glasi u cijelosti:

»Naveli smo mnoge pohvale s jedne strane, kao i napade i zamjerke s druge strane. Na temelju izloženoga gradiva svaki je čitatelj mogao steći svoj sud, no nedvojbeno izlazi, kako su 'kritičari — napadači' zapravo sebi napisali lošu i često upravo neodrživu kritiku. Jer da je Rukavina bio tako nesposoban, kao što bi neki bili željeli, on ne bi bio mogao postići one uspjehe i one rezultate, koje su mu priznavali umjetnici i kritičari, koji se ipak — mora se priznati — razumiju u glazbu i u svoj posao, pa i u stranim sredinama, a konačno i općinstvo, koje je bilo i pod kakovim dojmom njegovih izvedaba.

Može biti da neka izvedba koji put i nije bila na onoj visini koja se od njega mogla očekivati, ali to su rijetke, čisto ljudske i neizbježive okolnosti, pogotovu ako se uzme u obzir borbe koje je morao voditi i kako su njegovi protivnici upravo čekali da mu mogu što zamjeriti.

Vidjeli smo s koliko je poleta i dobre volje pokretao razne inicijative, a kako mu neki ni to nisu htjeli priznavati (Simfonijski koncert mladih hrvatskih skladatelja, Odeon koncerti, izbor nekih predstava, mogućnost pomoći mladima do uspjeha i sl.).

Ostaju činjenice koje se ne mogu zanijekati, te usprkos svemu, Rukavina ostaje kao markantna i zaslužna ličnost među našim pregaocima, iskren i profinjen iskonski umjetnik.«

Među kritičarima — napadačima, kako ih Pettan naziva, posebno mjesto pripada Pavlu Markovcu, kojemu je posvećeno zasebno poglavlje. Premda je Markovčeve negativne kritike navodio ranije, ovdje detaljno, uz citiranje odgovarajućih tekstova, opisuje polemiku između Markovca i Rukavine, započetu 1929. godine, i sudski spor kojim je 1931. ta polemika rezultirala. Spor je trajao dvije godine i završio oslobađajućom presudom za Markovca i glavnog urednika tjednika *Riječ*, u kojemu je Markovac objavio svoj napad na Rukavinu. Usto se upravo u vezi s Markovcem i Rukavinom javlja i jedan od zaista rijetkih komentara samoga Pettana. On, naime, piše: »Ne mogu se oteći dojmu, da je u postupku Markovca bilo i utjecaja krugova oko Sachsa, iako Markovac to naravno ne spominje. (Markovac se prije zvao Ebenspanger)«.¹⁶ (str. 172) Markovac je zamjerao drugim kritičarima što pišu pozitivno o Rukavini a pokušao je u tri navrata

¹⁶ Pettan ističe Markovčevo židovsko podrijetlo i drži da je (uz previranja u samom teatru, koja su dakako bila vezana i uz političke događaje), kako bi se danas reklo, židovski lobi također pridonio Rukavininu odlasku iz Zagreba u Prag 1929. godine.

organizirati sastanak kritičara s namjerom da zajedno objave »protest i rezoluciju, da se nikako ne slažu s poslovanjem zagrebačke opere i otklanjaju za sebe svaku odgovornost za ono što se dogodilo i događalo.« (str. 172)

Slijede Prilozi (str. 311-374): Ulomak o *Aidi* iz Rukavininog članka o Verdiju, članak o Pucciniju, i Kazalo imena (str. 375-404).

Knjigu zaključuju dvije stranice umetaka (str. 405-406),¹⁷ što naravno nije navedeno u Sadržaju, ali nedostaju fotografije, premda ih je autor predvidio jer postoji popis (str. 5).

U razotkrivanju i rekonstrukciji osobnosti i djelovanja Friderika Rukavine Pettan se oslanjao na različite izvore: sačuvana pisma, službene dopise i dokumente, nerijetko predstavljene u formi faksimila, programe, kritike, usmene obavijesti Rukavinine sestre Božice, sjećanja nekih njegovih suvremenika, npr. Tijardovića, Stančića, Matačića i Cipre. Pettan je, uključujući brojne kritike u svoj tekst jasno pokazao da se one ipak ne mogu tretirati kao potpuno relevantan glazbenohistoriografski izvor jer znaju biti i dijametralno oprečne, te često vođene glazbeno-klanovskim i/ili političkim motivima. Mnogi dopisi i pisma citirani su na njemačkom, francuskom i češkom, a kritike prevedene. Pettan je naime brojne izvore citirao u cijelosti ili djelomično, tako da budući čitatelj može donijeti vlastiti sud. Stoga je ovaj rukopis bogato vrelo podataka, ne samo za upoznavanje Friderika Rukavine i njegova djelovanja tijekom izrazito turbulentnog doba, nego i onodobnog glazbenog života u Ljubljani i Zagrebu, dakle institucija, kritike, opernog i koncertnog repertoara, načina financiranja, međuljudskih odnosa, sukoba, političkih utjecaja itd.

Zato je ovdje riječ o vrlo specifičnoj monografiji. Ona je daleko od bilo kakve romansirane biografije. Moglo bi se reći da je to dokumentaristička monografija, jer zaista obiluje impresivnim brojem taksativno navedenih podataka. Tako je, između ostalog, čak naveden i transkript razgovora vođenog s Julijem Benešićem (str. 118-119), koji je, uz kraći prekid, bio intendant HNK u Zagrebu od 1921. do 1926, a s kojim je Rukavina bio u sukobu.

Pitanje koje se na kraju postavlja jest bi li valjalo ovu rukopisnu knjigu objaviti tiskom. Odgovor je jednostavan: dakako da bi. Međutim, svakog urednika koji bi se prihvatio pripreme ove knjige za tisak čekali bi veliki zahvati, od mjestimice nužnih kraćenja i sažimanja do onih tehničke prirode, primjerice načina pisanja bilježaka, a gdje kad nije jasno je li riječ o citatu ili prepričavanju sadržaja izvora. Usto u navođenju izvora Pettan nije uvijek precizan, tako da se događa da nema navedene godine, broja i/ili datuma izvora iz kojega se citira, što je vjerojatno tako bilo sačuvano u ostavštini na temelju koje je knjiga i napisana, a za koju se trenutno ne zna gdje se nalazi i/ili kakva joj je bila sudbina. Stoga bi njihova identifikacija zahtjevala dodatno istraživanje, a sam rad i temeljitu redakciju.

¹⁷ Umetci su dijelovi teksta koje valja ubaciti na određena mjesta u glavni tekst pri njegovu slaganju. Zahvaljujući današnjim računalnim programima za pisanje takav je postupak nepotreban jer se rješava tijekom nastajanja teksta.

I da zaključimo. Premda bi se urednik našao pred vrlo zahtjevnim poslom, valjalo bi ga učiniti jer bi rezultirao vrijednom glazbenohistoriografskom monografijom. A tada bi se i Friderik Rukavina vratio iz anonimnosti, kako je to Pettan s pravom želio. Usto bi objavljivanje ove rukopisne knjige vratilo osmijeh i na Pettanovo lice, jer je upravo njezino onodobno neobjavljivanje bilo za njega veliko razočaranje, kako je naveo njegov sin Svanibor Pettan.¹⁸

Summary

HUBERT PETTAN'S MANUSCRIPT BOOK *FRIDERIK RUKAVINA: ISTAKNUTI HRVATSKI DIRIGENT* [FRIDERIK RUKAVINA: A PROMINENT CROATIAN CONDUCTOR]

It is difficult to write a monograph on a reproductive artist, particularly without any recordings, as is the case with the Croatian conductor Friderik Rukavina (Pula, 23 October 1878 — Zagreb, Novi Marof, 26 October 1940), who, among other, conducted the famous symphony concert of the then-young Croatian composers (Krešimir Baranović /1894-1975/, Božidar Širola /1889-1956/, Franjo Dugan /1874-1948/, Svetislav Stančić /1895-1970/, Dora Pejačević /1885-1923/, and Antun Dobronić /1878-1955/) in 1916. The concert gained the status in Croatian music historiography of a historical concert in the development of newer Croatian music, and affirmation of the then-young and new generation — but Rukavina was forgotten.

In spite of all difficulties, Hubert Pettan (1912-1989) accepted the challenge of writing such a monograph on Rukavina. His wish was to reaffirm this completely forgotten conductor, who was also an opera director and head of the operas in Ljubljana and Zagreb, and a composer and music writer. More than 400 pages of this documentary monograph represent a rich source of data for knowing not only Friderik Rukavina and his activities during a very turbulent period, but also musical life from the 1910s to the 1930s in Ljubljana and Zagreb, that is, institutions, criticism, opera and concert repertoires, financing methods, human relationships and conflicts, political impacts, etc. That is why this manuscript book should be published, despite the considerable editorial interventions that need to be done.

¹⁸ »Godinama je čekao na objavljivanje rukopisa o dirigentu Rukavini na kojemu je postupno radio kroz dulje vrijeme. Vjerovao je da je uzrok tome nestašica sredstava, dočim se igrom slučaja nije zatekao na promociji knjige drugog autora u izdanju istog izdavača. To je iskustvo, prosuđujem na temelju promatranja njegova ponašanja i povremenih razgovora, utjecalo na to, da potkraj života nije više čitao strukovnu literaturu nego pretežito dnevni tisak i vjerujem da se osjeća gorčine nije oslobodio do kraja života. Objavljivanje rukopisa [...] zacijelo bi vratilo osmijeh na njegovo lice.« Svanibor PETTAN: Čekajući Mendelssohna: Hubert Pettan (1912.-1989.), *Arti musices*, 30 (1999) 2, 238.